

U.T. XIV. 1992-1993. Págs. 267-304.

JAUME D'OLESA, HUMANISTA I LUL.LISTA

Joan Salvadó

Universitat Rovira i Virgili

El present treball pretén fer conèixer, des d'una perspectiva global, l'obra del mallorquí Jaume d'Olesa, que visqué a la segona meitat del segle XV i primer quart de la centúria següent. La seva producció en català no ha cridat massa l'atenció dels estudiosos, i penso que esmerçar unes hores de feina en un autor considerat de segona fila amb l'intent de situar-lo en el seu context i copsar la seva significació en la totalitat de l'obra, escrita en llatí i català, no serà una tasca inútil. Però és en el vessant de l'obra llatina que el coneixement que hom en té no arriba més enllà de saber-ne el títol i alguna dada més, ja que no existeix cap estudi fet en aquesta direcció. Penetrar en el domini del llatí d'Olesa significa no només obtenir una fesomia desconeguda de l'autor, important per a definir la seva realitat literària, sinó descobrir la influència de l'obra erudita sobre la vulgar. En efecte, existeix un flux perceptible d'influències procedents del camp literari culte que es transvassen a l'obra en català, i caldrà, per tant, entendre Olesa també des de la seva privilegiada formació d'home erudit del Renaixement. Al llarg de les pàgines que segueixen em dedico tant a reconstruir el seu humanisme i lul.lisme, vinculats estretament al món de l'escola, com a analitzar altres coordenades que, sense tenir una relació directa amb l'escola, en reben un cert efecte. Aquest camí permetrà d'entendre millor la personalitat d'Olesa i posar en relleu la seva aportació a la cultura.

Tradició familiar i literària

Jaume d'Olesa i Sanglada¹ pertanyia a una il·lustre nissaga mallorquina, els orígens de la qual es remunten a l'època de la conquesta de l'illa pel rei Jaume I (1229). Nasqué a la Ciutat de Mallorca, devers el 1465, data calculada per aproximació tenint en compte que l'edat mitjana dels seus coetanis mallorquins rondava els 55 anys² i que ell a 1521 encara vivia. Era fill de Rafael d'Olesa i Pont i d'Isabel Sanglada. El seu pare fou doctor en dret, ambaixador de Mallorca a Nàpols, jurat el 1458 i 1461, i fundador del Convent de Jesús, extramurs de Palma. En una família tan vinculada a la tradició com la dels Olesa, els fills segueixen les petjades dels pares en gairebé tots els camps d'actuació d'aquests: Jaume d'Olesa rebé la mateixa instrucció en lleis i assolí el mateix grau de formació acadèmica que el seu pare Rafael, fou ciutadà honorat de Mallorca, jurat el 1487 i 1489, i contribuí amb recursos propis, en companyia d'alguns sacerdots, a la fundació del Col·legi de Nostra Dona de la Criança, reservat a les filles de cavallers o militars.

¹ La grafia *Olesa* figura al començament del seu *Spill* i és la que demana la Normativa; altres variants són: *Olesia*, forma llatinitzada en el *De lege*, i *Aulesa*, en l'encapçalament de l'*Obra en rims strams*, que reproduceix la pronúncia popular del llinatge. Jaume d'Olesa és conegut per nombrosos historiadors i miscel·lanistes mallorquins del Set-cents i Vuit-cents (el P. Gaietà de Palma, Mut, Costurer, Campaner, el P. Pasqual) fins arribar a Joaquim Maria Bover, que es fa ressò de l'erudició anterior amb noves aportacions. Aquest últim citava ja Olesa, per exemple, a *Nobiliario mallorquín dedicado a la Reina Nuestra Señora*, II, Palma 1944 (=1848), p. 97, i *Varones ilustres de Mallorca*, Palma 1849, pp. 568-69, però no és fins a *Biblioteca de escritores baleares*, II, Palma 1868, núm. 828, pp. 11-20 (edició facsímil, Barcelona-Sueca 1976) que se n'ocupa en extensió. Ultimament ha aparegut el llibre de José de Olesa y de España, *La familia de Olesa en Mallorca durante setecientos treinta años. 1230-1960*, Palma de Mallorca 1973, que no m'ha estat possible consultar, encara que, segons J. Romeu, "Francese d'Olesa, autor dramàtic: una hipòtesi versemblant", *Randa* 9 (1979) 127, nota 1, la seva aportació és més biogràfica que literària. Cf. l'article d'Eulàlia Duran, *Gran enciclopèdia catalana* X (1970).

² F. Prats, *Llibre de contemplació*, ed. i prels. G. Munar i M. Pascual, Palma de Mallorca 1985, p. 9.

Els casà el nostre poeta amb Antònia Santmartí, i del matrimoni nasqueren l'hereu Francesc (ca. 1485-1550) i Miquel (?-1543). Els dos fills, heretaren no solament la vocació per les bones lletres, sinó, en part, la trajectòria literària concreta del pare; llur obra així ho palesa. Francesc, poeta, publicà l'*Obra del menyspreu del món* (1540)³, amb motiu de la mort de la seva esposa. La temàtica recurrent del *contemptus mundi*, la referència a la mort, l'evocació de la justícia divina en el Judici Final, o la fe viva en les promeses de Crist, encara que tots ells són gèneres i temes tradicionals medievals, de fet hom podria explicar-los per la influència espiritual directa del pare, en l'obra del qual s'aprecien continguts similars. L'altre fill, Miquel, lul·lista com el pare, escriví *De salutari contemplatione*, on tracta en un capítol de la biografia de Ramon Llull, i uns comentaris sobre l'art lul·liana. De la seva obra n'hem perdut el rastre.

Els fruits literaris que donà la família dels Olesa no s'esgoten en la branca de Jaume d'Olesa i els seus dos fills. Un cosí seu, Bernat d'Olesa, llicenciat i doctor en dret també com ell, és autor d'unes *Orationes in laudem Dni. nostri Jesu Christi et Sanctorum Bernardi et Narcisi*; i un altre Jaume d'Olesa, anterior al nostre, estudiant de dret a Bolonya el 1421 i mort el 1443, és el primer membre conegut per raons de lletres: va transcriure aquella cançó popular del *Romancer* castellà *Gentil dona, gentil dona, / dona de bel paresser*, que constitueix la primera manifestació d'influència del romancer, i fou poeta.

La dinastia dels Olesa ha jugat un paper important en la literatura mallorquina. No seria agosarat afirmar que la història de la poesia a Mallorca durant més d'un segle és inseparable del protagonisme que han tingut els seus

³ Existeix l'edició d'A. Pons, "La Nostra Terra", IV (1931) 257-283, i l'edició facsímil dins *Pliegos góticos de la Biblioteca Nacional*, VI, Madrid 1961, núm. CLXXXVIII, pp. 161-184. L'altra obra atribuïda tradicionalment a l'autor és l'*Art nova de trobar* (última edició de J. Vidal, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1986). També li ha estat atribuïda la *Representació de la mort* per J. Romeu, "Francesc d'Olesa, autor dramàtic", pp. 127-137. Recentment, A. Rossich, "La nova art de trobar", a *Miscel·lània Joan Fuster. Estudis de llengua i literatura*, III, Abadia de Montserrat 1991, pp. 267-295, considera que ni la *Nova art de trobar* ni la *Representació de la mort* no són de Francesc d'Olesa sinó d'un autor anònim que les redactà la segona meitat del segle XVI.

membres. Entre ells, el nostre poeta Jaume d'Olesa ocupa un lloc d'honor per haver estat el predecessor familiar de major vàlua literària.

Humanisme i lul·lisme al col·legi de Miramar

L'engrescament d'Olesa per l'art lul·liana es manifesta ben aviat, durant el seu jovent. Si ell és, tal com sembla, el Jaume d'Olesa registrat en un document notarial de 1480, apareix en companyia d'altres conciutadans, entre els quals el seu cosí Bernat d'Olesa i Arnau Descós, com a "ciues Maioricarum arti et doctrine ac scientie reuerendj magistrati raymundi lulli deuoti" sol·licitant a les autoritats que expulsin unes dones escandaloses d'un lloc "hon los damunt dit studiosos puguen conuenjr a hon lo demunt dit mossen pere deguj, e exercitar se en la dita art"⁴. Aquest testimoni palesa l'interès del poeta en seguir les lliçons del mestre lul·lista amb més reputació d'aleshores, Pere Daguf. Però la fidelitat del deixeble no degué durar gaire, perquè Olesa aviat entrà en contacte amb el mestratge de Bartomeu Caldentei.

Format a Nàpols i a Paris, des d'on retornà a Mallorca el 1475 amb el títol de *Magister in Sacra Pagina*, el culte prevere Mestre Caldentei fa amistat cap a 1480 amb el sacerdot Francesc Prats⁵, i ambdós funden a Ciutat una escola d'humanitats i de ciència lul·liana. La tasca entusiasta dels dos amics es tradueix en un fet d'extraordinària importància: Caldentei instal·la a casa seva

⁴ Ultims folis del manuscrit núm. 17825 de la Biblioteca Nacional de Madrid, transcrits per C. Miralles, "Tres poemas de Jaime de Oleza", *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona* 21 (1948) 194-195.

⁵ Per a aquest poeta, humanista i lul·lista mallorquí, a més de J. M. Bover, *Biblioteca de escritores baleares*, II, pp. 153-162 i J. Rubió, *Historia de las literaturas hispánicas*, III, Barcelona 1968, p. 841, cf. L. Pérez, "Una nueva versión del poema de Francisco Prats sobre Ramón Lull", *Estudios Lulianos* 18 (1974) 143-151; J. M. Hillgarth, "Un poema inédito de Francisco Prats sobre Ramon Lull", *Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana* 33 (1968-1972) 75-83; G. Llompert, "Francesc Prats. *Devotio moderna*, humanismo y lulismo en Miramar", *Estudios Lulianos* 22 (1978) 279-306; F. Prats, *Llibre de contemplació*, pp. 7-39.

la primera impremta mallorquina⁶. Des d'ara correran paral·leles l'activitat docent i la divulgació de material imprès. El prestigi que adquirirà el lul·lisme hispànic tant al nostre país com fronteres enllà és conseqüència de la dedicació enfebrorida d'homes que, com els dos preveres mallorquins, es dediquen a la seva difusió. Els mitjans que hi consagren són precisament la càtedra i, des de la invenció de la impremta, el llibre, l'un lligat a l'altre, i ambdós dignes de la millor reputació. Caldentei i Prats, dos mallorquins entregats a crear un centre docent i endegar per primera vegada el funcionament de la impremta mallorquina, inicien, a nivell local, aquest procés, tan fecund com havia d'ésser i amb tantes adhesions d'homes renaixentistes com havia d'inspirar.

Durant els cinc anys de vida d'aquesta institució d'ensenyament privat a Ciutat, sospito que Olesa establí els primers contactes amb el seu mestre Caldentei, ja fos com a deixeble de l'escola, ja a títol particular, atès que al 1485 el trobem col·laborant estretament amb ell en el marc de la nova ubicació del col·legi a Miramar, després de traslladar-lo de Ciutat a aquest indret.

Caldentei s'instal·la a l'ermita de la Trinitat, a Miramar. L'edifici i els seus voltants encara respiraven l'escalf de Ramon Llull i altres successors seus que havien santificat aquell paratge. Al nou emplaçament, més idoni que l'anterior per a continuar els projectes docents i la publicació d'impresos, hi anà acompanyat de molts deixebles, entre els quals s'hi podia trobar Jaume d'Olesa:

...R(everendum) M(agistrum) Bartholomaeum Caldenteyum *multis cum discipulis* Trinitatem petiisse, locum certe amoenissimum et studio quam aptissimum, ut majori quiete possit vacare litteris, ...⁷

Per a reconstruir la vida del col·legi lul·lista de Miramar i altres dues escoles lul·listes contemporànies, la de Bartomeu Far i la de Pere Daguf, amb les quals hom pot establir un paral·lisme, disposem de la correspondència de

⁶ És inexcusable la referència al treball de J. Muntaner, "La primera impremta mallorquina", *Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana* 31 (1953-60) 467-583, esp. pp. 485-486, 491-92, 499.

⁷ F. Fita, "Cartas inéditas de D. Arnaldo Descós en la colección Pascual", *Boletín de la Real Academia de la Historia* 19 (1891) 412.

l'humanista Arnau Descós⁸. En principi, les disciplines que es cursaven en una escola lul·lista no diferien massa de les d'una escola d'arts. Suposo que a Miramar no hi mancarien la gramàtica, la lògica ni la retòrica, potser tampoc l'astronomia. La singularitat del seu ensenyament no rau tant en el pla d'estudis, almenys en un nivell elemental, com en el mètode lul·lista per a iniciar l'alumne en els coneixements. En aquest sentit, un dels recursos principals el constitueixen els propis textos de Llull. L'enciclopèdia lul·liana forniria materials abundosos per a introduir els escolars en les matèries respectives i ensems anava impregnant el seu esperit del pensament del Doctor Il·luminat. Cal pensar que a aquestes institucions hi degueren anar a parar moltes obres de Llull i fins i tot algun manuscrit original, que es devia conservar amb tot zel. Un dels capítols inexcusables en el procés formatiu era l'exposició de l'Art de Llull, realitzada amb tot tipus de gràfics, taules i en ocasions amb un arbre fet a mà, que representava l'Arbre de la Ciència⁹. L'immens oceà de l'obra de Llull requeria comprensiblement procediments de síntesi.

Els *studia humanitatis* no hi eren postergats. L'escola del Puig d'Inca, dirigida pel lul·lista Bartomeu Far, ensenyava el 1494 l'elegància del bon llatí a minyons de ben curta edat. Un dels seus alumnes, Francesc Descós, de només deu anys, envia al seu oncle, l'humanista Arnau Descós, una carta que aquest

⁸ De gran importància per a conèixer l'atmosfera de l'humanisme i lul·lisme a Mallorca entre 1483 i 1495. Cf. F. Fita, "Escritos de Fray Bernal Boyl, ermitaño de Monserrate. Correspondencia con D. Arnaldo Descós", *Boletín de la Real Academia de la Historia* 19 (1841) 284-348; Id. "Cartas inéditas", pp. 377-446; afegeix petites aportacions J. M. Quadrado, "Arnaldo Descors y fray Bernal Boyl. Ilustraciones biográficas, políticas y literarias", *Boletín de la Real Academia de la Historia* 20 (1892) 113-123.

⁹ El model d'una escola lul·lista mallorquina devia ésser bastant similar al de l'escola lul·lista de Barcelona descrit per T. y J. Carreras, *Historia de la filosofía española. Filosofía cristiana de los siglos XIII al XV*, II, Madrid 1943, pp. 62-63.

titlla de "elegantem, limatam ac perpolitam". L'oncle albira en el nebot una notable predisposició literària i veu en ell "quam maximam facilitatem erga oratorias litteras", de manera que l'encoratja a seguir l'estudi: "Perge igitur, mi chare nepos, atque in id studium, in quo te exerces, totis incumbit uiribus...". L'escola de Bartomeu Far és qualificada de nou Parnàs en el Puig d'Inca:

Quum praesertim habeas praeceptorem Bartholomeum Farum, moribus et doctrina praestantissimum virum in recessu et monte amoenissimo, veluti in Parnaso, ubi fons caballinus repente poetas reficiebat. At quam verior, quam praestantior, quam dulcior fons est ipse Bartholomaeus Farus, cujus doctrina non ex pluviis aquis sed ex vivo gurgite Raymundi emanat.¹⁰

Aquest nucli escolar té força interès. Per una part, està especialitzat només en l'ensenyament d'estudis d'humanitats, i la preparació rebuda aquí permet als alumnes d'accedir després a l'escola de Pere Daguf, amb la qual estava vinculada. ¿El nivell preparatori que tenien els estudis literaris del Puig d'Inca respecte als pròpiament filosòfics i teològics de l'escola de Daguf es pot extrapolar a Miramar? Per altra part, l'escola de Bartomeu Far des de ben aviat desvetllava en els infants la coneixença i l'amor envers Llull. ¿Quina devia ésser la influència espiritual de Llull sobre els seus seguidors si en una edat tan primicera com la del nebot de Descós l'escola ja exercia un paper difusor de la seva personalitat!

A un altre santuari lul·lià, l'escola de Daguf situada al Puig de Randa, hi floriren també els estudis d'humanitats. L'humanista Arnau Descós, estudiant d'humanitats a Nàpols, poeta en llatí i deixeble preeminent de Pere Daguf, a qui seguirà en la càtedra el 1500, hi estava vinculat. Cal pensar que exercí una gran influència en aquesta institució com a coneixedor del món clàssic, atès el seu interès en què els alumnes de Randa excel·leixin en les lletres de l'antiguitat. El 1485 es dirigeix per carta al seu nebot Pere Santjoan, alumne de Randa,

¹⁰ F. Fita, "Cartas inéditas", pp. 437-38.

esperant d'ell i dels seus companys "eo altitudinis uos peruenire ut inter illos priscos R(hetic)os magnum obtineatis locum"¹¹.

Per la seva part, el col·legi de Miramar, regentat pels sacerdots Caldentei, format a Nàpols, i Prats, home tocat d'humanisme, no estava al marge dels esdeveniments culturals de l'illa. Ben al contrari, com una etapa important en la formació escolar, les humanitats hi tenien el seu lloc. Un camí que ens mena cap a la seva reconstrucció històrica és el de la impremta. Presta a funcionar ara en la nova ubicació del col·legi, després de la seva curta vida a Ciutat, la impremta de Miramar, a 20 de juny de 1485, dóna a conèixer al món el primer llibre incunable de Mallorca, *Tractatus de regulis mandatorum*, de Jean Charlier, oriünd de Gerson, conegut també com a Joan Gerson. Darrera d'aquesta empresa hi havia l'entusiasta Caldentei que editava una obra útil per als estudiants amb el propis recursos: *opera et impensis reverendi Bartholome Caldenteii, sacre theologie proffessoris impressum est*. També comptava Caldentei amb l'ajut inestimable de l'impressor Nicolau Calafat, artesà de la localitat propera de Valldemossa -no un estranger com esdevé en el naixement de la majoria d'impremtes, cal fer-ho notar- amb els coneixements del qual s'imprimí aquest i altres llibres. Un altre dels col·laboradors d'aquesta obra era el nostre Jaume d'Olesa. En el colofó de l'obra llegim el seu nom: *Jacobi Olesie civis balearici vice impressoris ad lectorem epygramma*, i, tot seguit, hi figura un epigrama seu de setze versos, escrit en díctics elegíacs:

Perstrinxit legis praxim moresque Joannes,
Cui de Gersonno nomen habere datur.
Si ergo tuum, lector, pectus celestia tangunt,
Hunc eme: plus solus quam tibi mille dabit.
Iste docet mores sacros animumque perornat,
Vitaque sit nobis qua peragenda uia,
Quid sit honestum, quid iustum, quid denique sanctum,
Quidve pium monstrat, quae fugienda mala.
Detegit hic celum et callem flagrantis averni,
Neu Phlegetonteis afficerere malis.

¹¹ F. Fita, "Cartas inéditas", p. 412.

Ad summam: hic uigili ducit rectore carinam,
Quae mundi immergi naufraga posset aquis.
Huic igitur grates tanto pro munere, lector,
Redde; sed est nobis gratia habenda magis.
Ille opus exegit: fateor; sed copia habendi
Nostra est per terras multiplicata manu ¹².

L'autoritat literària del nostre poeta devia ésser destacable quan Caldentei involucrà el seu deixeble en el projecte del primer incunable perquè l'assessorés. L'epigrama d'Olesa tanca amb brillantor una edició històrica de la impremta mallorquina i constitueix una mostra de la capacitat poètica del seu autor com a humanista vinculat al cercle de Caldentei. En efecte, el col·legi de Miramar volia mostrar amb la bellesa de l'epigrama el grau de preparació assolit en el camp dels *studia humanitatis* per un dels seus representants, dins un context de rivalitat escolar: Caldentei havia acariciat el projecte de Miramar portat per una certa emulació d'una altra institució lul·lista semblant, la ja esmentada de Pere Daguf. Si Daguf havia fugit de Ciutat i s'havia retirat amb els seus deixebles al Puig de Randa, Caldentei havia fet el mateix desplaçant-se a l'ermita de la Trinitat; si l'escola de Daguf comptava amb un important ensenyament d'estudis humanístics, darrera els quals hi havia figures com la d'Arnau Descós, Caldentei treia ara a la llum una mostra del prestigi de la seva escola, l'epigrama d'Olesa.

Ultra el *Tractatus* de Gerson, s'estamparen en aquesta impremta altres llibres al llarg de la seva breu història. És simptomàtic, però, que l'orientació de totes les seves publicacions tenen o caràcter pedagògic o eclesiàstic, justament les dues activitats principals del col·legi de Miramar. No és descaminat pensar que la producció impresa anava dirigida en part al propi

¹² J. Villanueva, *Viage literario a las Iglesias de España*, 21, Madrid 1851, p. 209. Actualment, segons F. Prats, *Libre de contemplació*, pp. 24-27, es conserven tres exemplars de l'incunable: un a la Biblioteca de la Universitat Complutense de Madrid, un altre a la Biblioteca Nacional de Paris, i un tercer a la Huntington Library de San Marino, Califòrnia.

col·legi i, per extensió, a altres institucions escolars i eclesiàstiques. Citem-ne un exemple. El 1487 sortien dels tallers de la impremta de Miramar uns *Rudimenta Grammaticae*, escrits pel mallorquí Joan de Pastrana¹³. La decisió de Mestre Caldentei d'editar la primera gramàtica llatina impresa a Mallorca el situa en un lloc d'honor dins la història de l'ensenyament gramatical. Per primera vegada hom dotava la pedagogia mallorquina d'una eina bàsica en clara tipografia d'impremta, i en un moment en què a Mallorca encara no hi havien arribat els aires renovadors de les *Introductiones Latinae* de Nebrija, publicades només feia sis anys a Salamanca. Per tenir un punt de referència, a Barcelona la primera edició de les *Introductiones* no s'estamparà fins l'any 1497.

En la reconstrucció de l'ensenyament a Miramar, hom disposa d'una dada singular. Els estudis sobre humanisme i ciència lul·liana, impartits a l'ermita de la Trinitat de manera similar a la de les altres escoles lul·listes de l'illa, tenen continuïtat en una formació amb mires a l'exercici de l'activitat sacerdotal:

¹³ La gramàtica de Pastrana havia estat molt utilitzada a la península i especialment a Catalunya. La primera edició coneguda és la de Salamanca (1485), amb només dos anys de diferència respecte a la de Caldentei, però amb tota seguretat corria manuscrita abans del funcionament de la impremta: el manuscrit 7-2-22 de la Biblioteca Colombina de Sevilla, amb lletra del segle XV, és una prova de la seva difusió per Catalunya. El seu plantejament primitiu no degué ser tan desencertat en vista de la difusió que adquirí: Salamanca (1492), València (1553), Mallorca (1545, 1554, 1559), Barcelona (1558); *vid.* J.M. Casas Homs, "Un manuscrito del *Thesaurus pauperum* de Juan de Pastrana", *Analecta Sacra Tarraconensia* 22 (1949) 236, 242, 248. *Cf.* F. Rico, *Nebrija frente a los bárbaros*, Salamanca 1978, p.51 i nota 53; F. Prats, *Llibre de contemplació*, pp. 27-28.

...los dits preveres [Caldentei i Prats] hagen proposat de fer un col·legi de XII preveres ab lur mestre de theologia qui ls lige continuament, per ço que, fets doctes en la Sagrada Scriptura, puxen en lo temps de la sancta Coresma anar per aquesta insula predicant e hoint confessions amb molta diligencia ¹⁴.

La vida eremítica que portava la comunitat animada per Caldentei i Prats i el nombre de dotze deixebles no recorden sinó el patró instituït per Llull. El beat havia fet estada en aquest mateix edifici, on havia acariciat el projecte missioner d'un col·legi apostòlic sacerdotal per a anar a convertir els infidels més enllà de l'estret marc de l'illa. Ara Caldentei pretenia restaurar aquell mateix esperit de Llull, però amb un objectiu més reduït: exercir el ministeri sacerdotal dins les contrades mallorquines.

Il·lusions i esforços encaminats a aconseguir el millor funcionament de la institució no n'hi mancaren a Caldentei. Vuit anys abans de morir, a 1492, s'entrevista amb Ferran el Catòlic per tal de demanar-li ajut per als projectes de Miramar. En la carta de recomanació aconseguida dels Jurats de Ciutat i Regne de Mallorca per a recolzar la seva sol·licitud, hi consten els motius, relacionats, naturalment, amb el projecte docent: la institució havia de poder acollir "allí molts fadrins de cascuns staments ab gran disciplina e exercici de letres, sciència e virtuts", i Caldentei i Prats desitjaven que en el "dit monastir e loch si fes Studi General de totes sciències"¹⁵. Si Miramar no es va convertir en un petit Estudi General, ben aprop hi degué estar.

En el marc de la història comunitària dels alumnes de l'ermita de la Trinitat, s'hi inscriu un factor amb una relativa importància per a la seva vida escolar. Més amunt he apuntat que des dels mateixos inicis de l'etapa de Caldentei a Miramar, al 1485, el col·legi es veié immers en un clima de competència d'escoles. Les friccions entre Miramar i l'escola de Daguf no

¹⁴ Carta dels Jurats de Mallorca dirigida al Rei, citada per J. Muntaner, "La primera imprenta mallorquina", pp.493-494.

¹⁵ *vid.* nota anterior.

quedaren limitades a anècdotes dels primers moments, sinó que s'hi instal·laren de forma més o menys permanent al llarg dels anys i fins i tot pujaren de to. Les disputes entre "trinitaristes", els deixebles de Caldentei, i "puig-randistes", els daguins, van arribar força lluny, i en la crispació del conflicte hom sospita que Olesa hi va jugar un paper decidit. Des del bàndol dels puig-randistes s'injuriava amb el termes "ipsi turpissimi canes, qui... latrant", "malivolorum linguas", "ipsos aemulos detractores"; des del cantó en el que militava Olesa, hom suposa que l'atac més virulent el dirigí ell mateix contra Daguí, quan escriví després de 1492 la seva obra no conservada ni impresa *Fornax Jacobi Olesie civis Balearici constructa in examinationem non omnium sed aliquorum errorum Petri Deguini pseudo Lulliste*¹⁶. Olesa titllava Daguí de *pseudolullista* i -el que era pitjor, a jutjar per la paraula *fornax* del títol- potser propiciava el segon dels dos processos inquisitorials endegats contra ell, els fruits del qual no foren els desitjats pels seus detractors, perquè el gran lul·lista fou absolt per Roma en un i altre cas.

Hom disposa d'una notícia de 1489 on es posa de manifest la cohesió que hi havia entre els membres del cenacle de Caldentei. Segons una acta del General Consell¹⁷, Olesa, el prevere Prats i vuit persones més presenten una suplicació per tal que no es permetés l'entrada de breviaris impresos de fora de Mallorca i s'afavorís el breviari estampat per Caldentei, justament el primer del bisbat mallorquí.

¹⁶ Pel que fa a aquesta guerra entre lul·listes i la probable participació d'Olesa, cf. cartes núm. 5, 7, 12, d'A. Descós editades per F. Fita, "Cartas inéditas", pp. 401-406, 411-413 i el comentari de p. 403.

¹⁷ *Actes del General Consell -13*, fols. 90-91v, Arxiu del Regne de Mallorca, citades per F. Prats, *Llibre de contemplació*, p. 29.

Amb la mort de Caldentei a 1500 es tanca una etapa del lul·lisme mallorquí lligat a l'activitat docent del col·legi de Miramar, però la vida de la pròpia institució seguí endavant. L'entrega i entusiasme de Mestre Caldentei a la tasca de formació del jovent tingueren continuïtat en la persona de l'humanista Nicolau de Montanyans.

L'estreta vinculació d'humanisme i lul·lisme en Olesa en els últims vint anys del segle XV té altres paral·lels. El lul·lisme francès de finals del Quatre-cents es revifa justament per l'activitat de l'humanista Jacques Lefèvre d'Étaples. La impressió que li produeix la lectura del *Libre de contemplació* el 1491 canviarà la seva vida. A partir d'ara, en companyia dels seus devots i actius deixebles, Raymond Boucher, Charles de Bouelles i Guillaume Vassario, desplegarà una intensa recerca del pensament del filòsof mallorquí que es traduirà en la difusió de la seva obra¹⁸.

Poesia cristològica

No tota la producció literària de Jaume d'Olesa dels dos últims decennis del Quatre-cents gira entorn de l'humanisme i el lul·lisme escolars. Al mateix temps que establia contactes amb el cenacle de Caldentei i, fruit d'aquest interès, neixia l'epigrama final del Tractat de Gerson i la *Fornax*, desplegava

¹⁸ El lul·lisme de Lefèvre i el seus deixebles del cenacle pre-reformista parisenc ha estat estudiat per A. Llinarès, "Le lullisme de Lefèvre d'Étaples et de ses amis humanistes", dins *L'Humanisme français au début de la Renaissance*, París 1973, pp. 127-135; cf. J. N. Hillgarth, *Ramon Llull and Lullism in Fourteenth-Century France*, Oxford 1971, pp. 285-288. Entorn del naixement i la repercussió en els ambients

humanístics parisencs d'una de les edicions lul·lianes de Lefèvre, la *Disputatio Petri Clerici et Raymundi Phantastici* de 1499, obra extravagant i "testament espiritual" de mestre Ramon, hom pot consultar el treball suggerent de L. Badia, "Estudi del *Phantasticus* de Ramon Llull" (1986), aparegut en el recent llibre *Teoria i pràctica de la literatura en Ramon Llull*, Barcelona 1992, pp. 31-53.

una altra activitat literària, no relacionada directament amb el món de l'ensenyament, encara que influïda per ell. En refereixo, en general, a l'obra en català, i, en particular, a la poesia.

Olesa manté l'ús exclusiu del llatí en aquells escrits filosòfics i teològics dirigits a lectors amb una elevada formació escolar, necessàriament coneixedors de la llengua llatina, com devien ésser, per exemple, els alumnes d'aquelles escoles lul·listes mallorquines, els clergues cultes com Francesc Prats, o els propis humanistes com Arnau Descós. En canvi, escriu "en nostra materna lengua per los qui lati no saben" (*Spill*, fol. a2v) en obres que no requereixen un lector especialitzat, pensades per a sectors més amplis, desconeixedors del llatí o que el llegeixen amb dificultat.

Pel que fa a la poesia, conservem cinc composicions, totes filles d'una literatura religiosa popular, amb una arrelada tradició. Dues versen sobre la figura de Crist relacionada amb algun aspecte de la seva passió; les altres tres lloen Maria i s'emmarquen en un àmbit literari concret, els certàmens poètics.

El poema *Per lo clar enginy Jaume d'Aulesa, honrat ciudadá, obra en rims strams de trenta tres cobles per los XXXIII anys de Jhesuxrist, tractant de la incarnació e passió sua, conforma a la sepmana sancta del any M CCCC LXXX tres; que lo dimarts sanct fo Nostra Dona de març, ço es la incarnació del Fill de Deu, e lo divendres après lo misteri de la sagrada passió sua*, és el primer text d'Olesa de data coneguda. L'obra no fou impresa, sinó manuscrita, i tant l'*Obra en rims strams* com altres dos poemes en català s'han transmès en el còdex 12-11-1 n° 15 de la Biblioteca de la Real Academia de la Historia de Madrid¹⁹.

¹⁹ Cf. J. M. Bover, *Biblioteca de escritores baleares*, II, p. 12; C. Miralles, "Tres poemes de Jaime de Oleza", p. 1.

Segons que indica el títol, la composició consta de trenta-tres estrofes. Només obtenim aquest nombre d'estrofes, si fem valer els quinze versos de la primera i els disset de la segona, es a dir, un total de trenta-dos versos, per quatre *cobles* de vuit versos cadascuna, i a aquest conjunt se li afegeix les vint-i-nou estrofes restants també de vuit versos. La composició es clou amb una *tornada*, formada per quatre versos. Tots són hendecasil·labs i presenten rima lliure.

En aquest poema, la pietat d'Olesa s'inspira en l'adveniment d'una celebració litúrgica important, la Setmana Santa del 1483. Aquell dimarts sant, *lo dimarts sanct fo Nostra Dona*, 25 de març, dia de l'Encarnació, i aquell divendres sant, *lo divendres aprés*, 28 de març, constitueixen els punt de partida i arribada del seu contingut: el misteri de l'Encarnació i Passió de Crist. Tot un cicle sencer de vida i mort dedicat a la persona divina i humana de Crist.

La formació teològica del poeta es palesa en temes com el misteri trinitari, les dues naturaleses de Crist, o en una citació de Sant Agustí sobre la voluntat divina entorn de l'encarnació de Crist. Però darrera de qüestions teològiques tan elevades s'hi adverteix el mestratge de Llull: allò que nega la raó hom ho entén per la fe (estrofa 5), o la comparació de les dues naturaleses de Crist amb la soca i l'empelt de l'arbre (estrofa 12). I encara més. Pot no ésser casual que la temàtica del poema d'Olesa, l'encarnació i la passió, es trobi dues vegades en dos capítols correlatius del *Libre de contemplació* de Mestre Ramon, el 54-55, i el 61-62. El 54 tracta de "Com fo ordenada l'encarnació de nostre senyor Jesucrist" i el següent de "Com nostre senyor Jesucrist ordonà en est món la sua passió". Qui llegeixi amb deteniment el capítol 54 i el compari amb la primera part de la *Obra en rims strams*, que versa sobre l'encarnació, hi descobrirà més d'un punt de contacte.

El to teològic del poema és predominant i contrasta amb passatges més descriptius, propis de les etapes successives del cicle de la passió. L'esperit probe i sever d'Olesa, després d'invocar al començament de l'obra el "Verb incarnat" per demanar-li de "contemplar ta passió molt aspra" (I, 4), el fa exclamar més tard: "despullem-nos d'aquest mon transitori / e abrassem la Creu on Jesús penja" (XXXIII, 2-3), final que tant ens apropa a l'intens ascetisme de l'*Obra del menyspreu del món* del seu fill Francesc.

L'altre poema cristològic està força separat cronològicament de l'anterior. L'*Adoracio de les sinch plagues de jesucrist* fou impresa a continuació del seu *Spill de be viure y be confessar* (València 1515), escrit en prosa, del qual en parlaré més endavant. Darrera el poema hi figura un gravat a la fusta que representa, en clara al·lusió al tema, Crist al Calvari acompanyat de les santes dones i Sant Joan.

La composició consta de quaranta-quatre versos i segueix la moda de la mètrica de *versos de arte mayor*. Agrupats en estrofes de quatre, presenten rima quiàstica. Totes les estrofes, llevat de les dues primeres, comencen pel mot "Adoreus" seguit d'un vocatiu. L'elevat misticisme és la nota característica del poema. La contemplació i adoració de les ferides de Jesús clavat en creu enardeix el poeta i l'eleva fins a la visió de la glòria. Com en el poema anterior, hom pot pensar en la influència de Llull, però aquí no tant en un pla intel·lectual com emotiu: "Ab pensa inflamada / ó Jesus benigne / Adorant contemple" (vv. 1-2).

Certament hi ha unes diferències notables entre el poema de 1483 i el de 1515. Iniciada la poesia amb plantejaments de tipus més racional, en el decurs del temps, Olesa decanta l'àmbit poètic cap a consideracions més intimistes. Aquesta evolució espiritual del mallorquí corre paral·lela als continguts de l'ensenyament del lul·lisme contemporani, que, pel que sembla, degué

influir en ell. La doctrina de les primeres escoles lul·listes tocava aspectes més lògics o formals i, per prohibició eclesiàstica, defugia expressament la teologia i la mística. Mica a mica, es va obrint un procés de penetració per camins abans no fressats, i matèries en principi prohibides arriben a gaudir d'un ensenyament sistematitzat. És el cas del principal deixeble de Daguf, Jaume Janer, que des de la càtedra de València eixamplava l'horitzó del lul·lisme del segle XVI respecte del seu mestre amb la docència de qüestions teològiques i fins i tot de teologia mística, desconegudes fins aleshores²⁰. Hereva dels corrents lul·listes contemporanis, *L'Adoració* incorpora un sentiment d'autèntica vibració religiosa que la converteix en l'obra poètica en català més madura d'Olesa.

La filiació lul·liana dels dos poemes cristològics seus entronca amb altres obres d'espiritualitat de l'època que segueixen la font de Llull. N'esmentaré dues, pròximes en el temps d'un i altre poema. Una de ben propera al nostre poeta és el *Llibre de contemplació* (Mallorca 1487) de Francesc Prats, inspirada principalment en la *Vita Christi* del "Cartoixà" i en la litúrgia del Via Crucis, però també de vena lul·lista; l'altra, el *Spill de vida religiosa* (Barcelona 1515), atribuïda al jerònim Miquel Comalada, amb clares influències del *Blanquerna*, i dins l'àmbit de la literatura mística.

Poesia mariana de certamen

Quan hom entra en el capítol de la poesia d'Olesa destinada als certàmens poètics, s'hi constata una coincidència temàtica: els tres poemes són a llaor de la Verge. No deixa d'ésser curiós que sigui així. El manuscrit esmentat abans que conté l'*Obra en rims strams* transmet tot seguit dues

²⁰ T. y J. Carreras, *Historia de la filosofía española*, II, p. 77.

composicions, les *Devotes e científiques cobles* i els *Triumphes de Nostra Dona*, ambdues escrites per a certàmens poètics i sense data.

Les *Devotes e científiques cobles compostes per Jaume d'Aulesa, de linatge honrat e de virtuts acompanyat* consten d'una estrofa inicial de deu versos, seguida de set estrofes, la primera de les quals té vuit versos i la resta nou, i d'una *tornada* de cinc. La composició segueix la mètrica del *verso de arte mayor* amb rimes ABABACDCCD, ABBACDCC, ABBACDCCD, ABAAB.

Sabem que el poema fou compost per a ésser tramès a un certamen per l'estrofa inicial *Cobla sparsa als jutges*, però ignorem la ciutat on tingué lloc el certamen, la data i altres circumstàncies. Olesa presentava el poema "no tirant al pris mas per la honor" (I, 10), és a dir, sense competir amb els altres poetes ni aspirar, per tant, al premi, sinó contribuint amb la seva participació a la brillantor de la festa literària, procediment que era habitual en els certàmens poètics.

El contingut gira entorn de la contemplació que té Maria justament després del naixement del seu fill. De genolls i abans d'assistir-lo amb cura maternal, la mare contempla en el fill el secret de la Trinitat, les dues naturaleses de l'infant, i la passió i mort que li espera. Acabada la visió, l'embolcalla amb la roba i el nodreix amb el pit. La temàtica teològica inserida dins el cicle de l'encarnació, naixement i passió de Crist és la mateixa que la de l'*Obra en rims strams*. Però hi ha quelcom de nou. Aquest contingut ara és presentat amb una tècnica literària que no descansa tant en l'erudició com en la forma: el missatge del poema arriba a través de la visió que té la Verge en contemplar per primera vegada el seu fill. ¿A quin lector no li arriben les doctrines de la fe si li vénen suggerides pels pensaments d'una mare que admira embadalida les tendres carns del seu fill? La teologia s'ha humanitzat. Per a

arribar a un considerable públic que seguia amb deler els certàmens poètics, Olesa ha capgirat el to elevat de l'*Obra en rims strams* i explota ara recursos més efectistes i populars.

És en aquest sentit que vull posar en consideració un detall descriptiu no insignificant. Al final de la composició, la mare apareix alimentant el fill "donantli menjar de verge let digna. / Lo qual contemplant de vos carn humana, / tenint sser nodrit de vostres pits sancts" (VIII, 4-6). La imatge de Maria alletant el fill probablement té molt a veure amb la devoció popular a la llet virginal, avui dia estranya, però viva a l'època d'Olesa²¹. El poeta evocarà novament el motiu en ocasió dels *Triumphes de Nostra Dona* (X, 1, 5), destinats també a un certamen poètic. Amb aquests recursos més primaris Olesa connecta directament amb la religiositat popular.

La pregària adreçada a la Verge en els dos últims versos de la *tornada*: "impetrau del Fill, valent capitana, / que vull'axalsar la ley crestiana / qui va trottollant per desordes grans" (XI, 3-5), constitueix un important *leit-motiv* del nostre autor. Tant és així que a aquesta "ley crestiana" ara trasbalsada li dedicarà més tard una obra sencera, el *De lege christiana* (València 1515), al final de la qual, Olesa s'expressa en termes similars als de les *Devotes e scientificques cobles*:

ergo da auxilium, da mundo iam perituro,
ni tua de caelo subleuet alma manus;
saecula nam nostra haec satagunt hae perdere pestes
et medicus toto nullus in orbe patet. (fol. c5r)

Formular un desig semblant al final de dues composicions poètiques separades en el temps, escrita una en català i l'altra en llatí, i adreçades a lectors ben diversos, és indicatiu de la necessitat que sent Olesa de canviar una realitat moral que es mou al marge dels ensenyaments cristians. Actuar contra els

²¹ A. Ferrando, *Els certàmens poètics valencians*, València 1983, pp. 366, 369.

enemics de Crist, culpables d'aquesta situació, serà una preocupació constant del nostre poeta.

El mateix manuscrit que ha transmés el poema del 1483 i les *Devotes e científiques cobles*, inclou en tercer lloc els *Triumphes de Nostra Dona en cobles capdenals biocades, per lo de mirable enginy Jaume d'Aulesa ciudadá, compostes e trameses en Valencia per la joya que era allí mesa al qui mils u digues*. Es tracta d'una composició destinada, com l'anterior, a un certàmen poètic. Si bé sabem pel títol que Olesa l'escriuí per a ésser tramesa a València i, a diferència de les *Devotes e científiques cobles*, hi participà "per la joya" i no "per la honor", hom no pot precisar la data. Tot i així, els versos de l'*endreça* "nostre rey sanct haja son cor complit / que'l moro rey qui'n Granada reposa / si' expellit" (XXII, 2-4), permeten d'establir l'any 1492 com a *terminus ante quem*.

L'obra està encapçalada per dos dífstics en llatí, mitjançant els quals l'autor excusa la seva petitesa davant un tema tan preminent:

Inculcte, Regina, tuos si canto triumphos,
parce, precor, seruo, uirgo serena, tuo.
Materia superior delictos pressus iniquis;
altius haud potuit musa maligna loqui.

El poema consta de vint estrofes de nou versos, seguides d'una *tornada* i *endreça*, cadascuna de cinc versos. Tots són hendecasil·labs, llevat del bioc del vers vuitè que és tetrasil·lab i acabat sempre en mot agut, amb rimes AB-BACDCDD, ABABB. El vers primer i cinquè de cada estrofa, si exceptuem la inicial i l'*endreça*, presenten l'anàfora "Vos triumphau", que introdueix una cadència verbal força marcada al llarg de la composició.

Con si contempléssim un retaule de l'època, Olesa, que vol "cantar los grans triumphes vostres" (I, 4), pinta una sèrie de quadres relatius a la vida de la Verge des del moment en què estava "en lo ventre / sant gloriós de la mare Sanct'Anna" (II, 2) fins "que vingué la sanct'assumpcio" (XVIII, 8). Aquesta

biografia mariana, a banda de seguir els relats evangèlics, no està exempta d'ornats de la pietat i tradicions populars, com el pes del cos de Jesús, lleuger per a Maria, però "qui'l gran gigant Christófol, qui'l tenia, / feu tremolar" (VII, 7-8), com "que'l parir fou tan pobre / que l'as'il bou sols davant vos stan" (VIII, 5-6), o com "Vos triumphau alletant de let tendra / aquell senyor qui donà vida'ls altres, / ... nodrint ab los pit dignes / aquell qui es regla de tot nodrir (X, 1-2, 5-6), tradició ja present a les *Devotes e científiques cobles*, com he indicat abans.

De les tres composicions marianes escrites per a certàmens poètics, els *Triumphes de Nostra Dona* és la més descriptiva i externa, aquella en què Olesa, home culte, s'apropà més al poble defugint rigurosos raonaments teològics. Però tot i que la forma hagi canviat, la doctrina és la mateixa, i darrera de breus pinzellades, aparentment banals, s'hi condensen continguts importants. Així, a tall d'exemple, el poeta, en referir-se a la naturalesa divina de l'infant que la Verge portava al ventre, fa una curta afirmació per la qual hom pot descobrir la seva posició intel·lectual, heretada de Llull, entorn de les relacions entre raó i fe. Aquest és el vers: "l'enteniment sens fe no veu tal cosa" (VI, 3). Es a dir, l'enteniment és limitat, perquè no pot conèixer per si mateix les veritats trascendents; allà on ell acaba, comença un altre procés de coneixement, la fe, que, lluny d'estar divorciada de la raó, es basa i complementa en ella. El que ara és una formulació simple d'un vers, més tard es convertirà en una exposició detallada que ocupa bona part de la quarta de les *Lamentationes mysticae* (València 1515), on el poeta escatirà *in extenso* la relació entre aquests dos paràmetres del pensament humà. Per a tal qüestió, tant en els *Triumphes* com en el *De lege*, la font és Llull:

"fe és lum de l'humà enteniment, car fe subposa ço que l'enteniment no entén; e l'enteniment per la subposició, puja a ensús, e entén ço que entendre no pogra sens la subposició de la fe." (*Libre de meravelles*, 53)

Els Triomfs de Nostra Dona d'Olesa devien tenir alguna relació amb el poema avui perdut de l'humanista mallorquí Arnau Descós, *De triumphis in laudem B. Virginis Mariae, latino uersu et patria lingua*. Ignorem si Descós trameté el poema al mateix certamen valencià on Olesa va participar. Per altra part, hom coneix dues composicions coetànies, *Obra en laoor de las XX excelencias de Nuestra Señora* de Tallante, i *Obra feta per Romeu Llull, responsiva com Nostra Dona en los vint triumphos triumphia*, que pel seu contingut bé podien haver concorregut al certamen en llaors dels triomfs de Nostra Dona. L'únic cert és que només estem en condicions de vincular a tal esdeveniment literari el nom de Jaume d'Olesa²².

En canvi, tenim força informació sobre la presència d'Olesa i els seus compatriotes, Arnau Descós i Ramon Vivot, a un altre certamen poètic valencià, el del 1486, *A laor e honor de la purissima conceptio de la verge maria*, convocat *a instantia del noble mossen ferrando dieç*. A diferència de les dues composicions anteriors manuscrites, la de 1486 veié la lletra d'estampa l'any següent per obra de *Lambert Palmart, alemany, en la insigne ciutat de Valentia, en l'any de la Nativitat de Nostre Senyor Deu MIL CCCC.LXXXVIJ*²³.

El poema d'Olesa ocupa el desè lloc en l'ordre del certamen i està precedit d'un *exordi o principi fet per jaume de olesa mallorqui dressat al molt digne posedor ensemps e jutge de la joya mosen Ferrando dieç prevere*, que presenta tres estrofes de deu versos i una de cinc, octosíl·labs, amb rima ABAABCDCCD i ABAAB. En l'*exordi* Olesa aprova la decisió de Dieç de

²² A. Ferrando, *Els certàmens*, pp. 362-365.

²³ L'únic exemplar conegut es conserva a la Biblioteca Universitària de Barcelona, incunable núm. 263, i l'edita A. Ferrando, *Els certàmens*, pp. 431-533. Cf. M. Aguiló, *Catálogo de obras en lengua catalana impresas desde 1474 hasta 1860*, Madrid 1927, núm. 2095 (edició facsímil, Barcelona-Sueca 1977).

en aquest context, no és aventurat suposar que degué mantenir contactes amb lletraferits valencians.

El certamen de 1486 es va celebrar "dins la casa de la loable confraria" de Nostra Dona (fol. a2), és a dir, en un lloc relacionat evidentment amb el motiu de la convocatòria. Ferran Dieç, prevere convocant, ofereix un robí per joia, un "radix dignissim", la joia del "marçapa y capça", la "carta de navegar" del seu pare, i a cada participant un ramet de plantes o flors naturals. Feta la lectura del "llibell" o convocatòria en nom de l'únic jutge, el propi Ferran Dieç, els poetes llegeixen davant un públic expectant les seves composicions, en primer lloc els qui "tiren a la joia", després els qui "tiren a la honor". En acabar es recità probablement l'*Oratio* en prosa llatina de Guillem Ramon de Centelles que figura en l'incunable, a jutjar pel vocatiu *patres conscripti*, adreçat a les personalitats assistents a l'acte. El convocant finí amb una *Exhortacio de benivolencia*. El veredicte es feia públic uns dies després.

Les llengües emprades en el certamen són el català, castellà i italià, les dues últimes només en sengles composicions. Ja m'he referit abans a l'ús del llatí en l'*Oratio* en prosa, que figura a l'incunable abans de l'*Exhortació* final. Però no vull passar per alt que el poema presentat per un dels participants, el mallorquí Arnau Descós, anava precedit d'una *Invocatio Arnaldi Cossi, Maioricarum civis, ad beatissimam Virginem Mariam*²⁵. Els vuit versos llatins de la *Invocatio* de Descós, escrits en díctics elegíacs, recorden pel seu contingut, forma i context els quatre versos en llatí escrits per Olesa a l'encapçalament dels seus Triomfs de Nostra Dona, escrits també per a un certamen valencià. L'elegància literària inherent al fet d'introduir un poema en vernacle amb uns versos llatins de l'autor, constitueix un segell distintiu del

²⁵ Sobre Arnau Descós, cf. M. Vilallonga, "Una mostra de la poesia llatina quatrecentista als Països Catalans", *Estudi General* 11 (1991) 53-54.

qual en fan gala, de tota la llarga nòmina de poetes participants, només dos homes, els humanistes mallorquins Arnau Descós i Jaume d'Olesa.

Hom sap el nom de vint-i-tres poetes participants. Per les dades existents, la majoria pertanyen a la noblesa o són eclesiàstics. Tant una com altra condició les tenia Ferran Dieç, "affectat servidor de sa magestad" (fol. a2), i és imaginable que la seva personalitat jugà un paper aglutinador a l'hora d'aplegar un bon nombre de poetes afins a ell per classe social, formació, i, fins i tot, ideologia. Pel que fa al perfil del nostre poeta, la informació de què disposem ens permet establir una certa afinitat amb Ferran Dieç que potser explica en part la seva participació al certamen: era noble, teòleg, havia donat mostres d'una ortodòxia espiritual, i formava part d'una família que es mantingé fidel al poder temporal establert.

Més teològic que laudatori, el certamen de 1486 tenia una important càrrega apologètica que havia d'arribar a un màxim nombre de lectors. Roma havia promulgat recentment diverses disposicions a favor del dogma immaculista i Ferran Dieç, militant del dogma²⁶, com la majoria del clergat, contribuïa a difondre a través de la poesia el corrent oficial de l'Església. En l'*Oratio* de l'incunable, Guillem Ramon Centelles lloava la tasca de Dieç de "alliciens familiares conciuēs poetas uersus componere", precisament per la seva projecció popular: "quo populares animi musarum allecti, sese ad bene consentiendum de Virgine aplicent et tante regine culmen usque ad nubes extollant" (fol. i8). Un dels motius de la participació d'Olesa en el certamen de 1486 pot radicar en el seu interès per recolzar les doctrines oficials de l'Església i en considerar la convocatòria de Dieç un mitjà idoni per tal que la defensa que feia del dogma en el seu poema arribés a un màxim nombre de lectors. El to didàctic i apologètic de la seva obra ho fa pensar així. Ferran Dieç convocà

²⁶ Cf. A. Ferrando, *Els certàmens*, pp. 379-388.

altres dos certàmens immaculistes el 1487 i 1488. La triple iniciativa del prevere valencià indica que el tema era candent i que s'esmerçaven molts esforços en la defensa del dogma.

Des d'àmbits literaris diferents a la poesia de certamen, també hom constata el mateix interès. L'humanista francès Robert Gaguin en una data molt primicera i coincident amb la dels certàmens valencians, publicava el 1488 un poema llatí sobre la Immaculada Concepció. El lirisme i profund misticisme dels seus versos es fan sentir fins al nostre país i influeixen en destacats humanistes sevillans com Rodrigo de Santaella i Antonio Carrión²⁷. Ells, encara que no són lul·listes, estan també molt aprop de la postura intel·lectual del nostre Jaume d'Olesa.

L'obra lul·lista

En un context de rivalitat entre les escoles de Miramar i Puig de Randa situava més amunt la *Fornax* d'Olesa, escrita per a refutar algunes desviacions doctrinals de Pere Daguf. Més tard, i ja dins una etapa de plena maduresa, Olesa escriví el *Liber de lege christiana* (València 1515) i uns *Commentaria super arte Raymundi Lulli*. Els *Commentaria*, d'evident filiació lul·lista pel seu títol, degueren existir, però no han arribat fins a nosaltres. El *Liber de lege christiana et de eius excellentia, una cum quattuor mysticis lamentationibus de quadruplici peste mundi editus a magnifico uiro domino Jacobo de olesia maioricensi bonarum artium omnium insignito* és l'única obra lul·lista

²⁷ Cf. A. Renaudet, *Préréforme et Humanisme à Paris pendant les premières guerres d'Italie (1494-1517)*, París 1916, p. 120; J. Pascual, *Poestas en loor de María de Rodrigo de Santaella y Antonio Carrión. Introducción, edición crítica e índices*, Tesi de llicenciatura, Universitat de Sevilla s.d., pp. 30-31, 57.

conservada²⁸. Segons que es desprèn del mateix títol, el *Liber de lege christiana* va acompanyat de *Quattuor mysticae lamentationes*. En realitat són, doncs, dues obres del mateix autor, una complementària de l'altra. En el colofó consta que el volumet s'imprimí l'11 d'agost de 1515 als tallers del famós impressor valencià Joan Jofré. L'obra, composta per un total de 1468 versos, està escrita en dístics elegíacs.

El *De lege* es divideix en tres parts. La primera tracta de *articulis fidei credendis qui in symbolo continentur et de sacramentis ecclesiae quae sub articulo ecclesiae implicantur* (fol. A3), on s'exposen els catorze articles de fe, set que veneren Déu i set Déu fet home i, a continuació, els sacraments, recursos espirituals administrats per l'Església per tal nodrir de la fe. En la segona part, *de rebus sperandis et appetendis ut in orationes dominica continentur* (fol. A6v), Olesa s'ocupa d'una altra virtut teològica, l'esperança que té tot cristià pel fet d'observar la llei de Crist, i comenta quines són les set peticions que s'inclouen en el pàter noster. L'última part, *de praeceptis faciendis et peccatis vitandis* (fol. A7v), versa sobre les lleis de la caritat: els deu manaments, decàleg de la llei mosaica assumit per Crist al qual ell va donar un sentit nou, i els set pecats capitals, resum pràctic dels principals delictes contra la llei cristiana.

He pogut comprovar que el text d'Olesa és curull de lul·lismes. El mateix plantejament estructural de l'obra obeeix a una concepció lul·lista, tant la seva tripartició com molts dels blocs temàtics de cadascuna de les tres parts. No entraré ara a tractar en detall aquesta qüestió, que la deixo per a un altre

²⁸ L'únic exemplar conegut és a la Biblioteca de la Universitat de Barcelona. Cf. A. Palau, *Manual del librero hispanoamericano*, 11, Barcelona 1958, núm. 200212; E. Rogent-E. Duran, *Bibliografía de las impresiones lul·lianas*, Barcelona 1927, núm. 56; F. J. Norton, *A descriptive Catalogue of Printing in Spain and Portugal*, Cambridge 1978, núm. 1191.

moment²⁹, però sí que vull avançar que he trobat un eix d'inspiració estructural del *De lege* en la vuitena part de l'*Arbre de Ciència* de Llull, la que tracta de l'arbre apostolical. L'arbre, aquest mitjà tan grat a Mestre Ramon per a exposar el seu pensament, amb les arrels, tronc, branques, rams, fulles i flors, va servir també a Olesa per a confegir la idea vertebradora de les diferents parts del *De lege*. A banda de l'estructura general del contingut, quan penetrem en altres nivells de l'obra hom adverteix arreu la influència del mestre, concretament en l'exposició dels catorze articles de la fe i els set pecat capitals. En l'article primer sobre la unitat de Déu Olesa s'expressa en aquests termes:

Primus [articulus] namque deum docet unum iure colendum,
qui summum imperium solus in orbe tenet;
namque deos multos nostro si imponimus orbi
aut sunt aequales, aut gradus est in eis.
Non quisque omnipotens, nam hoc omnipotentis pellit
quae perit in multis unica cuncta potens.
Etsi ipsos inter graduatur in orbe potestas
qui est primus solum dicimus esse deum. (fol. a3)

Noti's l'argumentació similar de Llull sobre la mateixa qüestió:

On com l'enteniment hac entès poder divinal, la memòria remembrà un poder tan solament, sobirà a tots altres poders, e per açò entès l'enteniment ésser un Déu tan solament; car si eren molts déus, impossible cosa seria que l'enteniment pogués entendre un poder major e pus noble que tots altres poders. (*Blanquerna*, 105)

En el *Libre de meravelles*, 1, 3, es repeteix un raonament idèntic, en coincidència amb certes estructures lèxiques i sintàctiques del *Blanquerna*. Fidel a la tradició lul.liana, la poesia d'Olesa reproduïx algunes d'aquestes formes. Diu Llull: "car... si són molts déus... e negún dells no seria poderós", i Olesa: "namque deos multos... si imponimus... non quisque omnipotens". Pel que fa a l'exposició dels pecats capitals, observem procediments semblants. El nostre poeta tracta el tema en el capítol *De peccatis* (fols. B1-B2v), i s'hi poden desco-

²⁹ Sobre la preeminència del número "tres" en Llull i les fonts medievals, cf. F. A. Yates, "The Art of Ramon Llull", *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* 17 (1970=1954) 162; Id., "Raimundo Lulio y Juan Escoto Erígena", dins *Ensayos reunidos, I. Lulio y Bruno*, México 1990, pp. 146-147. Actualment estic treballant en el *De lege* i les *Lamentationes* d'Olesa i espero oferir-ne aviat els resultats.

brir inspiracions lul·lianes dels següents passatges: *Blanquerna*, 1, 11-16; *Libre de meravelles*, 8, 69-70; *Arbre de Ciència: De l'arbre moral*, 2, 3.

Si en el *De lege* Olesa estableix un marc teòric de claredat dogmàtica -i penso que la seva formació com a jurista degué influir per a presentar el dogma cristià sota la perspectiva de "lex christiana"-, l'obreta que l'acompanya, les *Lamentationes mysticae de quadruplici peste mundi*, passa revista als quatre enemics reals que, com a "pestes", van sembrant el mal pel món.

La *lamentatio* primera retrata una galeria de comportaments humans que s'aparten de la llei cristiana moguts per la supèrbia i l'ambició. Déu és amor i l'home, lluny d'endurir el seu cor, ha d'obrir-lo al seu Creador: "cor petit ipse tuum / quod sibi si dederis secum regnabis in aeuum" (fol. B4v). Vet aquí una proposta mística: l'amor com a mitjà per a arribar a Déu.

La segona lamentació, *de nominalium perditione*, gira entorn dels nominalistes. La crítica es dirigeix als fonaments mateixos d'aquella "noua doctrina" que no té en compte les *res*, el món físic del qual deriva tota noció, sinó que es basa en els *termini*: "nam nil de rebus, sed cura est maxima uobis / de uerbis solis alchimiata nimis" (fol. B5). Segons Olesa, convertida la lògica en pura xerrameca, els seus seguidors, atrapats en el verbosisme, són incapaçs d'experimentar la fe infusa que posseeix qualsevol persona humil. Els lul·listes combaten el nominalisme, posició doctrinal merament especulativa, perquè en accentuar els artificis de la lògica s'aparta dels valors de la revelació i la fe. Però cal afegir que aquesta actitud era compartida per altres sectors intel·lectuals. Representants tan eximis de l'humanisme com Nebrija, Erasme o Vives tampoc accepten de bon grat un sistema doctrinal que funciona al marge de la

revelació i és company inseparable de les ciències naturals, les matemàtiques o la física³⁰.

La tercera de les lamentacions tracta *de uanitate astrologorum fata dicere uolentium*. Segons Olesa, els astròlegs quan volen conèixer el destí humà, entren en un camp de competència exclusivament divina; encara que els astres tinguin alguna influència, "nil tamen ad mores fataque nostra ualent" (fol. B6v), perquè la llibertat és inherent a l'actuació de l'home. El pensament és lullista: els cossos siderals infonen al món físic propietats d'ordre natural, que a la filosofia natural li pertoca de descobrir, però quan hom depassa aquest límit per a formular prediccions astrològiques dels esdeveniments humans es menysprea Déu i la llibertat humana:

E per açò fan mal los astrolomians com tant se confusen en lo judici de les impresions dels cors dessús fetes çajús, qui enaixí poden ésser destroïdes sobre cors d'aquelles impresions per Déus o per la voluntat franca de l'home...
(*Arbre de Ciència*, 9,3)

L'última lamentació és la més extensa de les quatre. Sens dubte Olesa dedica el gruix considerable de 466 versos a refutar les tesis d'Averrois perquè el considera "fidei nostrae pessimus hostis" (fol. C4v). Un dels principals punts de fricció entre l'averroisme i el lullisme rau en la concepció del món físic. Per a Olesa, la realitat física, la *physica mundi*, és un punt de partida, no d'arribada; fer ciència exclusivament física porta a l'engany perquè encara que rebem d'ella molts ensenyaments, "multa tamen contra tradere falsa solet" (fol. B7). Per haver fressat només el camí de la *physica docta* s'han equivocat molts filòsofs antics, entre els quals Aristòtil: "errat Aristoteles naturae in dogmate princeps" (fol. C2v); tot i així, l'estagirita és un punt de referència important

³⁰ M. Andrés, *La teología española en el siglo XVI*, 2 vols., Madrid 1976, I, p. 294; II, p. 43. Per a lullistes que reaccionen contra el nominalisme i averroisme, cf., per exemple, J. N. Hillgarth, *Ramon Llull*, p. 275.

perquè va posar ordre a la confusió de la *physica prisca* i els seus encerts són el resultat de seguir la llei natural.

En aquest punt del discurs, vet aquí que el lul·lisme d'Olesa introdueix un element, la fe, que es lliga indissolublement amb el món físic. Un i altre aniran sempre maridats, i trencar la seva unitat constituirà un atemptat contra la pròpia fe. El poeta no pot afirmar amb més claredat que l'única física veritable és aquella que consenteix la fe:

uera ergo danda est in mundo physica nulla
ni quam competitur re ueneranda fides. (fol. C3v)

Només quan la física esdevé *sacra* és *scientia uera*. D'aquí que tota la natura porti, segons Olesa, unes petjades del seus orígens sagrats. A través d'elles hom descobreix el seu Creador, cap al qual tot hi tendeix "ut ad finem" (fol. B8v).

D'acord amb la concepció lul·lista del món físic, les relacions entre raó i fe apareixen també íntimament lligades. La raó és el suport de la fe, i aquesta arriba allà on la raó no pot. Per la seva banda, la fe serà tan més forta com més descans i en la raó. Per a entrar en els dogmes de la fe hi ha dos camins, vàlids ambdós, encara que diversos: un és el de l'Aristòtil "quem posuere patres" (fol. C4v), expurgat per l'escolàstica d'aquells errors de la física que entraven en contradicció amb la fe; l'altre és el de Llull, camí d'amor a Déu: "nisi amare deum nil sua uerba sonent" (fol. C1). És taxatiu Olesa quan afirma que, fora d'aquests dos mètodes, els dos servidors de la fe, "scandere... sursum non aliunde licet" (fol. C5).

És inevitable pensar que quan Olesa utilitza les tesis del beat entorn de qüestions com l'origen diví de l'home i la creació, o com els fonaments racionals de la fe, no intentés projectar en la seva època la lluita antiaverroista que Llull mantingué en el seu temps. Si més no, no deixa d'ésser curiosa la importància que Olesa hi dedica i el paper considerable de l'acció antiaverroista a Llull. I qui sap si el propi títol de *Lamentationes* no estigué inspirat en el

Liber lamentationis philosophiae, o l'equivalent *Lamentatio seu expostulatio philosophiae contra averroistas*, escrit per Llull el 1311. Són coincidències molt sospitoses.

El 1513, dos anys abans de la publicació de les Lamentacions, el Concili Laterà condemna la unitat de l'intel·lecte defensada per Averrois i proclama la immortalitat de l'ànima com a dogma oficial de l'Església. Aquesta conclusió no degué passar desapercebuda per Olesa i, si més no, indica que l'antiaverroisme era una qüestió candent en la teologia catòlica contemporània. Kristeller³¹ ha assenyalat la considerable influència exercida pel platonisme de l'Acadèmia florentina en la promulgació del decret lateranista. Conegut o no per Olesa l'abast del concili, l'acusat antiaverroisme de l'autor i les seves relacions amb el Pontífex Lleó X fan sospitar a Carreras³² que el poeta s'inspirà en algun corrent filosòfic renaixentista importat d'Itàlia.

El *De lege* s'ha d'inscriure en un context històric favorable a la difusió del lul·lisme. Just cinc anys abans de la seva edició, l'humanista asturià instal·lat a València Alonso de Proaza³³ publica a la *Disputatio Remondi* (València 1510) la "Sentència definitiva", aquella que havia dictat el papa Martí V el 1419 a favor de Llull. Amb la iniciativa de Proaza es contrarestaven els efectes d'una campanya de descrèdit dirigida contra el Doctor Il·luminat des de la publicació de l'imprès de Nicolau Eimeric *Directorium inquisitorium* (Barcelona 1503), on Llull figurava com heretge. Per altra part, el 1513 es produeix un fet puntual, però significatiu, que va fer emmudir els enemics del

³¹ P.O. Kristeller, *Renaissance Thought and its Sources*, N. York 1979, trad. esp. *El pensamiento renacentista y sus fuentes*, México 1982, pp. 86-87, 257.

³² *Historia de la filosofía española*, II, pp. 256-257.

³³ Un estudi excel·lent de l'obra lul·lista de Proaza és el de D.W. McPheeters, *El humanista español Alonso de Proaza*, Valencia 1961, pp. 121-123, 152-168.

beat: el papa Lleó X, un Mèdici, canonitza Ramon Llull. Potser per això en un passatge del *De lege* Olesa parla de "diui Lulli" (fol. C5).

A la mateixa València on Jaume d'Olesa s'hi desplaçava per participar en els certàmens poètics i potser també per freqüentar els seus cenacles literaris, s'hi ha arrelat un important nucli lul·lista al voltant de Jaume Janer, el principal deixeble de Daguf. Des de començaments del segle XVI Janer ha aglutinat homes valuosíssims com Joan Bonllavi i Alonso de Proaza, el qual coincidint amb la data de la impressió del *De lege*, acabava de publicar un nombre important de textos llatins de Llull, un tractat de Jaume Janer, i altres escrits propis. Em resisteixo a pensar que l'obra d'Olesa no tingui cap relació amb l'ambient fecund del cenacle lul·lista valencià. Més aviat m'inclinaria a veure en la correspondència que, segons sembla, va mantenir amb Jaume Janer³⁴, una mostra del seu interès per aprofundir en la filosofia lul·liana a través de València.

Un tractat de moral práctica *ad populos*

Al cap d'un mes de la publicació del *De lege*, el 20 de setembre de 1515, i al mateix obrador valencià de Joan Jofré, veu la llum el *Spill de be viure y de be confessar ordenat per Jaume de Olesa ciutada de Mallorca*³⁵. L'obra, precedida d'un *Liber ad lectorem* compost de sis dístics elegíacs en llatí, s'inicia amb unes reflexions d'ordre moral que discorren a través de "sinch regles directivas de tota nostra vida" (fol. A2v). Els diferents apartats del *Spill* segueixen les etapes successives d'un mètode de confessió, des de "en quina

³⁴ T. y J. Carreras, *Historia de la filosofía española*, II, p. 254.

³⁵ Hi ha un sol exemplar a la Biblioteca de Catalunya de Barcelona. Cf. M. Aguiló, *Catálogo*, núm. 407; J. Ribelles, *Bibliografía*, núm. 871; A. Palau, *Manual*, 11, núm. 200211; F. J. Norton, *A descriptive Catalogue*, núm. 1193.

manera nos devem preparar a la confessio" (fol. A6v) fins a la "confessio general que cadahu deu fer en la fi com se confessa" (fol. D6). En la descripció del mètode confessional, Olesa fa un repàs de la doctrina cristiana que ha de tenir present tot penitent: els manaments, els pecats capitals, les tres potències de l'ànima, les virtuts teologals i cardinals, i les obres de misericòrdia.

L'obra, escrita en prosa, s'adreça a una majoria de lectors que no sap llatí, i per això l'autor declara en els dístics inicials que no escriurà "in specie, lingua latina, tua", sinó "nostra in uulgari", perquè els qui ignoren la llengua llatina "sunt plures" (fol. A1v). En un altre passatge es repeteix la idea i es complementa amb consideracions sobre el lector, la forma i l'estil de l'obra. Olesa escriu "en nostra materna lengua per los qui lati no saben e de doctrina afreturen, ab la forma a mi possible a correctio del meus doctes, ab estil e manera molt plana" (fol. A2v). Els destinataris del *Spill* i el *De lege* són, doncs, ben diferents entre sí per raons de formació. També ho és el to: les profunditats doctrinals de la teologia d'inspiració lul·lista ja no apareixen ara en una obra de pietat popular *ab manera molt plana*.

El *Spill* d'Olesa s'insereix en una tradició de literatura religiosa pietosa i, en concret, dins el gènere de moral pràctica, que trobem ben representat al llarg del segle XV per tota Europa. Tant la primera part de l'obra, on es donen regles de comportament moral, com sobre tot la segona, relativa a la pràctica confessional, tenen antecedents abundosos. Un de ben proper a 1515 i dins l'àmbit valencià és l'anònim *Dels confessors la vera guia, dels confitents segura via* (València 1512).

Tractats especulatiu perduts

A banda de les dues obres lul·listes perdudes, les ja esmentades *Fornax* i *Commentaria*, ens consta l'existència d'altres tres que pel seu títol hom no les

pot considerar lul·listes i que, com aquelles dues, tampoc no han arribat fins als nostres dies. Una estava en vers, *Fertilium Theologiae, id est cursus per totum fertilem Theologiae campum*, i les altres dues, *De erroribus philosophorum*, i *Contra errores Martini Luteri*, semblen haver estat escrites, com la *Fornax*, amb to polèmic.

De l'última se'n té més informació per l'existència de dues cartes adreçades a Olesa des de Roma pel cardenal de Santa Creu en nom del papa Lleó X. La fama del mallorquí havia arribat fins al pontífex que volia conèixer personalment l'autor pels mèrits contrets en la seva obra. En la segona de les cartes, datada a Roma el 16 de febrer de 1522, el cardenal de Santa Creu s'expressava en aquests termes sobre el tractat: "nos los hauemos visto y otros muchos tratados que contra Luther se han hecho, entre los cuales, el vuestro nos parece muy digno, que muestra bien profundidad de doctrina y reverencia a la Silla Apostólica"³⁶. *Contra errores Martini Luteri*, redactat com a molt tard el 1521, data de la primera carta, té l'interés d'ésser el primer llibre d'un teòleg espanyol escrit contra l'heretgia luterana.

Significació

Olesa està a mig camí de l'Edat mitjana, no abandonada ni formalment ni conceptual, i els nous temps renaixentistes. En l'intent d'emmarcar la seva personalitat com a home de lletres llatines, ho podem fer amb la comoditat de les etiquetes establertes a l'ús: Olesa és un prehumanista. En el seu llatí hi perviuen arcaïsmes, termes i construccions medievals, i el vers esdevé en ocasions poc àgil i massa intrincat. Però, al costat d'aquests trets, hi ha un

³⁶ M. Andrés, "Adversarios españoles de Lutero en 1521", *Revista española de teología* 19 (1959) 181. L'autor de l'article ha intentat cercar el llibre a Roma i a l'arxiu familiar dels Olesa amb resultats negatius.

afany de recerca de la forma elegant emprada pels clàssics. Altres humanistes, com el francès Robert Gaguin o els sevillans Rodrigo de Santaella i Antonio Carrión, es mouen en unes coordenades similars. Com ells, Olesa se sent compromès a renovar el pensament i la vida del seu temps d'acord amb els valors íntims de l'Evangeli i en un context de Pre-reforma.

L'exigència personal de viure una comunió íntima amb Déu trobava en el misticisme el camí més apropiat. Per a Olesa, el Doctor Il·luminat havia entès com ningú que criatures i creació són l'efecte de l'amor del Creador, i que l'home havia de tornar a Déu pel camí de l'amor. Lefèvre d'Étaples i els seus amics del cenacle parisenc, Arnau Descós, Bernat Boïl, o Alonso de Proaza, també descobriren en Llull la flama de l'amor i es deixaren seduir pel seu magisteri. La via mística, l'expressió més vehement de l'anomenada *Devotio moderna*, canalitzava molts dels esperits inquietos de l'època.

Es dibuixa en Olesa amb tota claredat la profunda convicció d'un ideal religiós. Creure fermament en el dogma cristià constitueix el valor més estimat i cap altra compensació humana no és ni de bon tros comparable a ésser cristià. Aquest propòsit, assumit per ell vitalment, el porta a bandejar l'existència terrenal de l'home i a veure amb desconfiança les possibilitats humanes que es mouen al marge de la fe. Com és el cas d'altres humanistes cristians, no fixa el seu camp d'actuació en la filologia bíblica, sinó que les seves aspiracions s'inclinen cap a la filosofia i, sobre tot, la teologia, considerada la reina de les ciències divines i humanes. En aquesta línia, l'enfocament humanístic de la teologia donarà els seus fruits: per una part, enfront d'una teologia tradicional esgotada, la filosofia i la teologia mística lul·listes representen una aportació de *sava nova* a un organisme anquilosat que faran avançar per camins nous; per l'altra, es defineixen les línies de la doctrina cristiana tradicional sobre una base

filosòfica, en un període en què els límits entre la veritat i l'error del dogma eren poc clars³⁷.

Però no menys important que el contingut és el mitjà. Expressar en forma poètica un contingut doctrinal, habitualment concebut per a la prosa, palesa una capacitat d'experimentació artística digna de destacar-se i indica ensems una nova sensibilitat davant el fet literari. Olesa podia haver escrit el seu discurs filosòfico-teològic en prosa, com Jaume Janer, Pere Daguf i tants d'altres, però, a diferència d'ells, la seva formació humanística el fa especialment competent com a poeta en llatí. Altres humanistes enamorats de Llull també ens han deixat una part de la seva producció en forma poètica. El mallorquí Nicolau de Pax, cridat per Cisneros a ensenyar filosofia lul·liana a Alcalà, és autor d'un *carmen* sobre Llull dedicat al cardenal a l'inici de la seva edició del *Ars inventiva veritatis* (València 1515), i s'encarrega de compondre l'epitafi de Cisneros. Un altre exemple és el d'Alonso de Proaza. Bon lul·lista i humanista amb talent oratori, escriu al final de l'*Ars metaphysicalis* (València 1506) de Jaume Janer, el seu mestre lul·lista, uns versos sàfics, impregnats de conceptes neoplatònics i en un to d'elevat lirisme, en elogi a la novetat i universalitat del pensament del beat mallorquí.

Mitjancer entre la grandesa de Déu i la insignificància de l'home, condemnat a l'engany, Olesa escriu en vers per a bastir un pont que salvi les distàncies entre Creador i criatura. Com altres teòlegs poetes creu que la poesia és el mitjà més adequat per a provocar en l'ànima del receptor un despreniment del món sensorial i desvetllar un estat contemplatiu que l'apropi a Déu.

³⁷ Pel que fa a les relacions entre humanisme i teologia, cf. P.O. Kristeller, *Humanismus und Renaissance*, II, Munic 1976, p. 258; Id. *El pensamiento renacentista*, pp. 95-96; D. Cantimori, *Umanesimo e religione nel Rinascimento*, Torí 1975, trad. esp. *Humanismo y religiones en el Renacimiento*, Barcelona 1984, p. 159.

L'actitud d'Olesa està dins un corrent innovador que s'escola per les esclletxes de la tradició que, des de l'alta escolàstica, havia mantingut divorciades les *artes* de la filosofia. Mussato, Petrarca o Salutati ja havien demostrat brillantment que la poesia, condemnada a l'Edat mitjana com a perillosa per a la fe, era el veritable llenguatge dels teòlegs.

Encara que amb risc de simplificar una divisió de la seva obra poètica conservada, m'atreviria a establir tres grups. El primer està constituït per l'obra en llatí, que és de caràcter especulatiu i erudit, producte de la formació humanística i lul·lista de l'autor. Els seus versos estan més amarats de lul·lisme que la resta de la poesia en català, i s'hi troben clares al·lusions a Llull i a la conveniència de seguir el seu mestratge. En l'altre extrem de l'arc de l'obra erudita hom pot situar la poesia mariana de certamen. No diré que la influència de Llull és aquí inexistent, però sí molt velada. Es una poesia més externa i amb recursos més efectistes. Per últim, a mig terme entre un i altre extrem, hi ha la poesia cristològica. Representa el vessant culte dins l'obra en vulgar. Les petjades de Llull són més evidents que en la poesia de certamen, però potser no tant com en la poesia llatina. El lector fàcilment deduirà de tot això que el fil conductor que m'ha portat a establir aquesta classificació és el lul·lisme. Hi ha una relació directa, pel que sembla, entre caràcter erudit o popular de l'obra i un major o menor grau de lul·lisme.